

ΙΩΑΝΝΗΣ ΚΑΛΛΕΡΗΣ (1901-1992)

Τὴν 12 Ἀπριλίου τοῦ παρελθόντος ἔτους ἀπεβίωσε στὴν Ἀθήνα ὁ Ἰωάννης Καλλέρης, καθηγητὴς (ἀπὸ τὸ 1965 ὡς τὸ 1968) τοῦ Τμήματος τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης στὰ Ἰωάννινα. Πρὶν ἀπὸ τὴν καθηγεσία του ὁ Καλλέρης ὑπῆρξε διευθυντὴς τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν (1955-1964) τοῦ ὁποῖου εἶχε διατελέσει προηγουμένως συντάκτης (1944-1955). Κατὰ τὴν διάρκειά του ὑπηρεσίας του στὸ Ἱστορικὸ Λεξικὸ συνέγραψε τὸν πρῶτο τόμο τοῦ ἔργου του «*Les anciens Macédoniens - Étude linguistique et historique*» ποῦ ἐκδόθηκε ἀπὸ τὴν Γαλλικὴ Ἀρχαιολογικὴ Σχολὴ Ἀθηνῶν τὸ 1954. Τὸ πρῶτο μέρος τοῦ δευτέρου τόμου ἐκδόθηκε (ἐπίσης ἀπὸ τὴν Γαλλικὴ Ἀρχαιολογικὴ Σχολὴ) τὸ 1976. Τὴν ἀξία τοῦ ἔργου αὐτοῦ δείχνει τὸ γεγονός ὅτι ἀναφέρεται σχεδὸν σὲ κάθε μελέτη τῆς ξένης βιβλιογραφίας, ἐπιστημονικῆς ὅσο καὶ παραεπιστημονικῆς, γύρω ἀπὸ τὸ λεγόμενο «πρόβλημα» τῆς καταγωγῆς τῶν ἀρχαίων Μακεδόνων.

Ὁ Ἰωάννης Καλλέρης γεννήθηκε στὸ χωριὸ Ἄκρες τῆς ἐπαρχίας Χαλκίδος. Ὁ πατέρας του ἦταν ἱερεὺς. Μετὰ τὶς ἐγκύκλιες σπουδές του στὸ Γυμνάσιο Χαλκίδος ἐφοίτησε στὴν Φιλοσοφικὴ Σχολὴ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, ἀπὸ ὅπου ἔλαβε τὸ πτυχίον του τὸ 1924. Κατὰ τὴν διάρκειά τῆς στρατεύσεώς του (1921-1923) πολέμησε στὴν Μικρὰ Ἀσία, τραυματίσθηκε καὶ τιμῆθηκε μὲ τὸ ἀργυρὸ ἀριστεῖο ἀνδρείας. Ἀπὸ τὸ 1924 ὡς τὸ 1926 ὑπηρέτησε ὡς καθηγητὴς στὸ Ἑλληνικὸ Σχολεῖο Κομιστρῶν Εὐβοίας καὶ —μετὰ τὴν μετεκπαίδευσή του στὸ Διδασκαλεῖο Μ. Ἐκπαιδεύσεως (1926-1927)— στὸ 9ο Γυμνάσιο Ἀθηνῶν, στὸ Γυμνάσιο Σουφλίου, στὸ Γυμνάσιο Ἀταλάντης καὶ στὸ 5ο Γυμνάσιο Ἀθηνῶν (1927-1933). Στὸ Γυμνάσιο αὐτὸ ἐπανῆλθε τὸ 1937 μετὰ τὶς σπουδές του στὸ Παρίσι (στὸ Πανεπιστήμιον τῆς Σορβόννης, στὴν *École Normale Supérieure* καὶ στὴν *École des Hautes Études*). Στρατεύθηκε (γιὰ δευτέρη φορὰ) τὸ 1941. Τὸ 1945 ἀναγορεύθηκε διδάκτωρ τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. Τὸ 1938 εἶχε ὀνομασθῆ ἀπὸ τὴν Γαλλικὴ Κυβέρνηση «ξένος ἐταῖρος» (*attaché étranger*) τοῦ Γαλλικοῦ Ἰνστιτούτου Ἀνατολικῆς Ἀρχαιολογίας στὸ Κάιρο, ἀπὸ τὸ 1942 ἦταν μέλος τῆς «ἐν Ἀθήναις Ἐπιστημονικῆς Ἐταιρείας» («Ἀθηνᾶ»), ἀπὸ τὸ 1944 μέλος καὶ ἀπὸ τὸ 1950 γραμματεὺς τῆς ἐν Ἀθήναις Γλωσσικῆς Ἐταιρείας.

Καθοριστικὴ σημασία γιὰ τὴν ἐπιστημονικὴ προσφορὰ τοῦ Καλλέρη εἶχαν οἱ σπουδές του στὸ Παρίσι, ἰδιαιτέρα στὴν Ἀρχαία Ἱστορία (Καθηγητές: G. Glotz καὶ P. Roussel) καὶ στὴν Παπυρολογία (Καθηγητὴς: P. Collart). Σημαντικὴ ὑπῆρξε ἡ ἐπίδοσή του στὴν Παπυρολογία. Ὁ Collart ἐξαίρει τὴν συμβολή του στὴν ἐκδοσὴ τοῦ δευτέρου τόμου τῶν παπύρων τῆς συλλογῆς Th. Reinach καὶ τὴν ἀναγνώριση αὐτῆ ἐπισημαίνει ἕνας ἄλλος κορυφαῖος παπυρολόγος τῆς ἐποχῆς, ὁ U. Wilcken (*Archiv für Papyrussforschung*, XIV, 1944, 162). Μὲ τὴν Παπυρολογία ἀσχολήθηκε ἐπίσης ὁ Καλλέρης κατὰ τὴν διαμονή του στὴν Χαϊδελβέργη, ἐργαζόμενος (κατὰ τὶς θερινὲς διακοπές τῶν ἐτῶν 1934-1937) στὴν Πανεπιστημιακὴ Βιβλιοθήκη καὶ στὴν Βιβλιοθήκη τοῦ Σεμιναρίου τῆς Παπυρολογίας (Καθηγητές: K. Preisendanz καὶ F. Bilabel). Ἡ ἐνασχόλησή του μὲ τὴν Παπυρολογία ὀφειλόταν προπάντων στὸ ἐνδιαφέρον του γιὰ τὴν Ἱστορία. Ἦδη κατὰ τὸ τελευταῖο ἔτος τῶν σπουδῶν του στὸ Παρίσι εἶχε συγκεν-

τρώσει ένα μεγάλο μέρος του ύλικού για την σύνθεση πραγματείας περί της βιοτεχνίας και του εμπορίου στην Πτολεμαϊκή Αίγυπτο. Κατά το ίδιο χρονικό διάστημα είχε ασχοληθεί επίσης με την συγκέντρωση μέρους της (έκτενους) βιβλιογραφίας για το θέμα της εθνικότητας των αρχαίων Μακεδόνων.

Τόν επιτυχή συνδυασμό πρωτοτύπου ιστορικού προβληματισμού και δεξυτερκοβς μελέτης παπυρικῶν κειμένων δείχνουν ἡ πρώτη μελέτη τοῦ Καλλέρη («Ἀραβικοί, Ἰνδικοί ἢ Ἑλληνικοί ἀριθμοί;», Ἀθηνᾶ 49, 1939, 49-78), ἡ διδακτορική του διατριβή («Αἱ πρώται ὕλαι τῆς ὕφαντουργίας εἰς τὴν Πτολεμαϊκὴν Αἴγυπτον», Ἑπετ. Λαογρ. Ἀρχείου Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν 6, 1950, 78-230), ἡ πραγματεία του «Μακεδονικά στοιχεῖα εἰς τὴν Κοινὴν τῶν Ἑλληνιστικῶν Χρόνων» (Γέρας Κεραμοπούλλου, Ἀθῆνα 1954, 654-682). Τὰ συμπεράσματά τους, π.χ. ὅτι τὸ χρησιμοποιούμενο παγκοσμίως ἀριθμητικὸ σύστημα ἔχει τὴν προέλευσή του στὸ (ἄλφαβητικὸ) ἀριθμητικὸ σύστημα τῶν Ἑλλήνων (ἀπὸ τὸ ὅποιο προέρχεται καὶ ἡ χρήση τοῦ 0, ποὺ ἀποτελεῖ βραχυγραφικὴ παράσταση τῆς λέξεως Οὐδέν), ὅτι ὁ κρατικὸς ἔλεγχος στὴν ἐπιουργία τῆς Αἰγύπτου ἦταν ἐλαστικός, ἐπειδὴ μὲ αὐτὸν—σὲ ἀντίθεση πρὸς τὴν λινουργία—ἀσχολοῦνταν ἀποκλειστικὰ Ἑλληνες ἄποικοι, καὶ ὅτι τουλάχιστον 44 λέξεις τῆς Κοινῆς ἀνήκουν στὴν Μακεδονικὴ διάλεκτο (ἐνῶ καὶ τὰ εἰς -ισσα προσηγορικὰ ἢ ἔθνικὰ σχηματίσθηκαν κατὰ τὰ μακεδονικὰ πρότυπα, νομίζω πὼς θὰ ἔπρεπε νὰ συμπεριληφθοῦν ἀκόμη καὶ σὲ γενικὰ ἐγχειρίδια τῆς Ἀρχαίας Ἱστορίας. Πρωτότυπη συμβολὴ στὴν οἰκονομικὴ ἱστορία τῆς ὑστερης ἀρχαιότητος ἀποτελεῖ ἐξ ἄλλου ἡ μελέτη «Τροφαὶ καὶ ποτὰ εἰς πρωτοβυζαντινοὺς παπύρους» (Ἑπετ. Ἑταιρ. Βυζ. Σπουδῶν, Κανίσκιον Φ. Κουκούλε, 1953, 689-715). Στὸ ἱστορικὸ ἔργο τοῦ Καλλέρη ἀνήκει ἐπίσης ἡ ἔκτενῆς βιβλιοκρισία γιὰ τὸ βιβλίον τοῦ Θ. Ἀξενίδη «Ἡ Πελασγίς Λάρισα καὶ ἡ ἀρχαία Θεσσαλία» (Ἀθηνᾶ 55, 1951, 293-343).

Τὸ ἔργο ζωῆς τοῦ Καλλέρη ὑπῆρξε ὁμως ἡ γλωσσολογικὴ καὶ ἱστορικὴ μελέτη περὶ τῶν ἀρχαίων Μακεδόνων. Ἡ σημασία τοῦ πρώτου μέρους ἐγκοιται στὴν ἐξονυχιστικὴ, θὰ μπορούσε νὰ πῆ κανεῖς, ἐρευνα τῶν 153 γνωστῶν μακεδονικῶν λέξεων. Βασικὸ συμπέρασμά της εἶναι ὅτι 148 ἀπὸ αὐτὲς ἀνήκουν στὸν θησαυρὸ τῆς Ἑλληνικῆς, τρεῖς (βέδου, Σαυάδα, σιγύνη) εἶναι ξένες, ἀπαντοῦν ὁμως καὶ ἄλλου στὴν Ἑλλάδα καὶ δύο (δάνος-δανῶν) μποροῦν νὰ θεωρηθοῦν πλάσματα τῶν ἐτυμολόγων τῆς Ρωμαϊκῆς ἐποχῆς. Σφάλμα τῶν ἐτυμολόγων τῶν Ρωμαϊκῶν χρόνων (οἱ ὅποιοι παρασύρθηκαν ἀπὸ τὴν ἀντιστοιχία Βερενίκη-Φερενίκη), εἶναι ἐπίσης ἡ ἄποψη ὅτι οἱ ἀρχαῖοι Μακεδόνες χρησιμοποιοῦσαν ἀντὶ τοῦ φ τὸ β. Τὸ σφάλμα αὐτὸ πῆρε μεγαλύτερες διαστάσεις στοὺς σύγχρονους γλωσσολόγους, οἱ ὅποιοι ἀπέδωσαν (αὐθαιρέτως) στοὺς Μακεδόνες καὶ τὴν χρῆση τῶν γ καὶ δ (ἀντὶ τῶν χ καὶ θ ποὺ ἐπρόφεραν οἱ ἄλλοι Ἑλληνες) καὶ συνέδεσαν τὴν Μακεδονικὴ μὲ τὴν Ἰλλυρικὴ καὶ τὴν Θρακικὴ (μολονότι ἀπὸ τὴν γλῶσσα, ὅπως καὶ τὸν πολιτισμὸ τῶν Θρακῶν καὶ τῶν Ἰλλυριῶν ἐλάχιστα, ὡς γνωστὸν, στοιχεῖα διαθέτουμε). Τὸ ἱστορικὸ μέρος τῆς μελέτης, δηλαδὴ τὸ δεῦτερον καὶ τὸ τρίτον κεφάλαιον τοῦ πρώτου μέρους τοῦ 2ου τόμου, ἀσχολεῖται μὲ τὴν θρησκεία καὶ τοὺς πολιτικοὺς θεσμοὺς τῶν ἀρχαίων Μακεδόνων. Ἡ ἀπὸ διάφορους, κυρίως παλαιότερους, ἱστορικοὺς (Tarn, Kazanoff κ.ά.) ὑποστηριζόμενη ἄποψη περὶ τοῦ πρωτεύοντος ρόλου θρακικῶν στοιχείων στὴν θρησκεία τῶν Μακεδόνων ἢ ἡ ἐξ ἴσου ἐσφαλμένη ἀντίληψη περὶ τῆς ἐθνικῆς διακρίσεως τῶν Μακεδόνων ἀπὸ τοὺς ἄλλους Ἑλληνες βάσει τῶν πολιτικῶν θεσμῶν συζητοῦνται εὐρύτερα καὶ ἀποδεικνύεται ἡ ἀνεπάρκεια ἢ ἡ προκατάληψη τῆς σχετικῆς ἐπιχειρηματολογίας. Τὸ δεῦτερον μέρος τοῦ δευτέρου τόμου, μὲ κύρια ἐρευνητικὰ ἀντικείμενα τὴν κοινωνία τῆς Μακεδονίας καὶ τὴν σχέση τῶν Μακεδόνων πρὸς τοὺς ἄλλους Ἑλληνες στὴν ἑλληνικὴ ἱστοριο-

Λραφία δὲν δημοσιεύθηκε. Μία πολὺ σύντομη ἔκθεση τῶν συμπερασμάτων αὐτῆς τῆς γλωσσολογικῆς καὶ ἱστορικῆς ἔρευνας δημοσιεύθηκε στὸν 4ο τόμο τῶν «Cahiers d' Histoire Mondiale», Neuchatel 1958, σ. 903-917 ποὺ ἐξέδωσε ἡ UNESCO.

Οἱ περιστάσεις τῆς ζωῆς, προπάντων ὅμως τὸ αἶσθημα τῆς εὐθύνης ἐμπόδισαν τὸν Καλλέρη νὰ δώσῃ τὸ ἐπιστημονικὸ ἔργο στὴν ἔκταση ποὺ θὰ ἤθελε καὶ ἴσως ὑπὸ ἄλλους ὄρους θὰ μπορούσε νὰ δώσῃ. Ἡ μακρὰ θητεία του στὴν Μέση Ἑκπαίδευση καὶ οἱ ὑποχρεώσεις του ὡς συντάκτη καὶ κατόπιν ὡς διευθυντῆ τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ τῆς Ἀκαδημίας ἀπαιτοῦσαν πολὺτιμο χρόνο, ὁ ὁποῖος ἀσφαλῶς θὰ μπορούσε νὰ διατεθῆ γιὰ τὰ κύρια (ἱστορικὰ) ἐνδιαφέροντά του. Πόσο μεγάλο ἦταν τὸ βάρος τῶν ὑποχρεώσεων στὸ Ἱστορικὸ Λεξικὸ δείχνει ἡ ἔκτενῆς μελέτη του «Ἀνάλεκτα Λεξικογραφικὰ» ποὺ δημοσιεύθηκε σὲ δύο μέρη στὸ «Λεξικογραφικὸ Δελτίο τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν» (8, 1958, 3-58, 9, 1963, 46-66).

Τὸ ἔργο τῆς ζωῆς τοῦ Ἰω. Καλλέρη, ἡ γλωσσολογικὴ καὶ ἱστορικὴ ἔρευνα γιὰ τοὺς ἀρχαίους Μακεδόνες, θὰ ἀποτελῆ ἓνα χρήσιμο βοήθημα στὴν ἀντικειμενικὴ ἔρευνα ἐνὸς θέματος ποὺ ἐγινε (ἴσως σὲ μεγαλύτερη ἔκταση ἀπὸ ὅποιοδήποτε ἄλλο) ἀντικείμενο πολιτικῶν προκαταλήψεων, μέσον ἐντυπωσιασμοῦ ἢ ἐρασιτεχνικῆς ἀρθρογραφίας. Νομίζω πῶς ἡ μετάφρασή του στὰ Ἑλληνικὰ ἀποτελεῖ ἐπιτακτικὴ, ἐπιστημονικὴ προπάντων, ἀνάγκη. Γιὰ τὸν ὑπογράφοντα ἀποτελεῖ καὶ ἐκδήλωση τιμῆς πρὸς ἓνα ἄνθρωπο καὶ ἐπιστήμονα, ὁ ὁποῖος ὑπηρέτησε τὴν Ἐπιστῆμη καὶ τὴν Πατρίδα μόνον καὶ μόνον ἐπειδὴ αἰσθανόταν ὅτι ἔτσι ἔπρεπε νὰ πράξῃ. Ὁ Ἰωάννης Καλλέρης γιὰ ὅσους τὸν γνώρισαν ἀποτελεῖ μία ἀπὸ τίς (πολὺ λίγες) περιπτώσεις, στίς ὁποῖες ἰσχύει ἡ φράση τοῦ συγγραφέα: «Τὸ ὀραιότερο πρᾶγμα σ' αὐτὴν τὴν ζωὴ εἶναι νὰ κἀνῃ κανεῖς τὸ καλὸ κρυφὰ καὶ νὰ τὸ ἀνακαλύπτουν οἱ ἄλλοι τυχαῖα».

Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

ΙΩ. ΤΟΥΛΟΥΜΑΚΟΣ